

Актуальні проблеми викладання дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням»: матеріали II Регіонального науково-методичного семінару (11 березня 2014 р., Херсонський державний університет): Наукове видання. – Херсон: Айлант, 2014. – 74 с.

Місяк Н. В.

кандидат філологічних наук, доцент
кафедри мовної освіти

Херсонського державного університету

ФАХОВА ТЕРМІНОЛОГІЯ: ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

Ураховуючи сучасні ринкові відносини, вищі навчальні заклади України намагаються модернізувати навчальні плани та програми дисциплін, упроваджувати нові технології навчання з метою здійснювати підготовку конкурентоспроможних фахівців. Суттєвої зміни зазнав і зміст програми з української мови для нефілологічних спеціальностей, що відбилося й у назві дисципліни нормативного циклу – «Українська мова (за професійним спрямуванням)». Створена за кредитно-модульною системою, ця програма має яскраво виражену комунікативну спрямованість, адже «метою курсу є підвищення рівня загальномовної підготовки, мовної грамотності, **комунікативної компетентності** студентів, практичне оволодіння основами офіційно-ділового, наукового, розмовного стилів української мови, що забезпечить **професійне спілкування** на належному мовному рівні» [4].

Загальноприйнятою є теза: професійна мова – це інтеграція офіційно-ділового, наукового та розмовного стилів. Тож формування професійного мовлення сучасного фахівця неможливе без роботи над стильовими мовними особливостями, які, власне, й створюють характерні риси певного функційного стилю. З огляду на тему нашого дослідження, для наукового стилю в його лексичному пласті такою постійною ознакою, за висловом В.М.Русанівського, є розвинута термінологія. На початку XXI століття саме

термінологічні проблеми опиняються в центрі уваги українських науковців, викладачів-практиків. Аналізу підлягають як процеси становлення й розвитку терміносистем окремих галузей людської діяльності, так і процес формування мовної компетентності студентів, учнів профільних класів. Дисертаційні дослідження останніх десяти років з проблем термінології охоплюють широкий спектр її теоретико-методичних питань. Теоретичний аспект термінів представлено в наукових працях В.І.Авраменко, М.Б.Вербенец, В.О.Балог, О.В.Боровської, С.В.Булик-Верхоли, І.В.Гавриш, С.М.Дерби, І.П.Скорейко-Свірської та ін.. Опанування термінів тої чи тої спеціальності в процесі формування фахового мовлення розглядається в дослідженнях Н.С.Безгодової, Г.П.Бондаренко, Л.В.Вікторової, І.П. Дроздової, Л.М.Златів, К.Я.Климової, М.Й.Краськів, С.В.Овсейчик та ін.. Проте питання обсягу термінів та послідовності роботи над ними, її випереджувальний характер по відношенню до засвоєння наукового поняття та інші недостатньо висвітлені або зовсім не висвітлені в наукових працях. Увага в нашому дослідженні саме таким питанням, важливим у практичній роботі зі студентами, робить його *актуальним*.

Одним із завдань вивчення дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» є засвоєння фахової термінологічної лексики крізь призму її становлення, функціонування, граматичних особливостей її застосування в науковому стилі. Це завдання ускладнюється об'єктивними обставинами: дисципліна починає викладатися на другому курсі, коли студенти ще не мають фундаментальних фахових знань, а отже, і системи спеціальних понять; пояснення термінологічної лексики як системи спеціальних понять певного фаху, структурної їх підпорядкованості та системної організації є завданням викладачів фахових дисциплін. Виходячи з того, що «термінологічна норма – це обов'язкові, загальновизнані спеціалістами правила вимови, написання та використання в текстах термінів певної галузі знань»[2], бачимо *мету* нашого дослідження у визначенні послідовності роботи над окремими групами термінів, її умовами та

обґрунтуванні різних видів завдань, спрямованих на засвоєння цих передусім лексичних одиниць.

1. Аналіз термінів за окремими критеріями (будова, походження тощо) дозволяє виокремлювати загальноприйняті групи, серед яких слід, на наш погляд, зупинитися на тих, що виділяють за ступенем спеціалізації: загальнонауковій, міжгалузевій і вузькоспеціальній термінології. Практика доводить, що студенти нефілологічних спеціальностей володіють обмеженим колом загальнонаукових термінів (або – в законодавчій літературі – за А.Піголкіним, вертикальних, тобто загальноправових), а це негативно впливає на розвиток фахового мовлення. Увага на заняттях із фахових дисциплін саме вузькоспеціальній термінології призводить до її актуалізації, а обмеженість загальнонаукової лексики, сполучуваності її з іншими словами гальмує побудову професійних висловлювань. Саме тому на першому етапі викладання української мови у вишах доцільно працювати над опануванням фахової мови, виходячи з того, що словник професійних текстів містить, крім вузькогалузевих лексем, професіоналізмів (виробничої лексики), професійного жаргону, номенклатурних назв, міжгалузеві та **загальнонаукові терміни**, і **загальноживані лексеми**. Крім того, необхідно пам'ятати, що термінам як одиницям лексико-семантичного рівня притаманна така здатність, як лексична сполучуваність – лексична валентність, тому засвоювати значення термінологічної лексики треба або в тексті, або в словосполученнях, у яких фахова лексема буде стрижневим компонентом або залежним, входити в предикативний смисловий ряд.

2. Як відомо, системність термінології зумовлена такими типами зв'язків, як логічні (екстралінгвістичні) і мовні, які існують між термінами як одиницями мовної системи: синонімічні, антонімічні, словотвірні, полісемічні, граматичні тощо. Перший тип зв'язків дозволяє формулювати види завдань для роботи над засвоєнням фахової термінології, що пов'язані з виокремленням тематичних груп або терміносистем – галузевих термінологій:

1. *Випишіть терміни, що демонструють систему наукових понять такого блоку прикладної екології, як соціальна екологія – для студентів спеціальності «екологія» або Визначте терміносистему такого галузевого права, як сімейне право – для майбутніх правників.*

Такого типу завдання можна пропонувати студентам будь-якої спеціальності, ураховуючи ті навчальні дисципліни, які вони відповідно до навчального плану вивчили або вивчають. Крім цього, такі завдання доцільно ускладнювати, наприклад:

– *Згрупуйте виписані терміни за походженням (або за правилами орфографічного оформлення; за структурою тощо).*

– *Поставте знак наголосу у виписаних термінах. Проаналізуйте особливості їх вимови (Яких орфоепічних норм ви дотримуетесь, вимовляючи терміни?).*

Вважаємо, що завдання типу *Випишіть 10 термінів на букву А, з'ясуйте їх значення за словником або Укладіть словник термінів вашої майбутньої професії*, які пропонують деякі науковці, не виправдано спрощені – у першому випадку або не враховують психологію сприйняття незнайомих термінів студентами – у другому випадку: термін, що позначає наукове поняття, не усвідомлене студентом, найчастіше не запам'ятовується, а отже, не входить до його активного словника.

Другий тип зв'язку термінів – мовний – обґрунтовує завдання, спрямовані на підбір синонімів (хоча в термінологічній системі це явище небажане і не часто зустрічається), антонімів, визначення однозначності або багатозначності, на утворення термінів за певною словотвірною моделлю, тобто завдання, що дозволяють аналізувати терміни як мовні одиниці на різних мовних рівнях:

– на фонетичному рівні: *Прочитайте терміни, дотримуючись орфоепічних норм. Поставте знак наголосу в термінах. Поясніть, чому в поданих словах наголос виконує смислорозрізнявальну функцію: кр'едит – кред'ит, тр'ата – трат'а, м'ета – мет'а;*

– на морфемному рівні: *Випишіть із термінологічного словника (за фахом) 15 складних термінів, поясніть їх правопис, визначивши спосіб словотвору;*

– на лексико-семантичному рівні: *Побудуйте словосполучення з наведеними синонімами, ураховуючи їх значення: основний – головний – істотний або Визначте відмінності слововживання: основи – засади – підвалини – фундамент, мотив – мотивація тощо;*

– на граматичному рівні: *вправи на побудову словосполучень із термінами, визначення частин мови компонентів різних за структурою термінів, редагування речень з наявними порушеннями граматичних норм та ін.*

Орфографія та лексикографія – прикладні розділи мовознавства, і завдання, пов'язані з написанням термінів або визначенням їх значення (робота зі словниками), можуть ускладнювати основні завдання або виступати як самостійні: *Зробіть переклад термінів українською мовою: англ. franchising, consulting, engineering, cleaning. Яким правилом ви користуєтесь, графічно оформлюючи переклад? З'ясуйте значення цих термінів. Яким словником будете користуватися?*

Наявність внутрішньомовних зв'язків, безумовно, відображається й у вправах, спрямованих на засвоєння фахової лексики.

Як стверджує Т.Донченко, у навчанні мови існує три підходи: орієнтація на мовну систему; орієнтація на функціонування мовних одиниць у мовленні; орієнтація на комунікативну функцію мовлення. Формуючи комунікативну компетенцію студентів, необхідно здійснювати комплексний підхід до роботи над фаховою лексикою на основі професійно спрямованого тексту, який дозволив би об'єднати всі часткові цілі – підвищення грамотності студентів, збагачення їх лексичного запасу і запасу граматичних моделей, оволодіння фаховою термінологією та ін.

Термінологічна підготовка фахівців має здійснюватися лише у співпраці з фахівцями спеціальних кафедр і кафедр іноземних мов професійного спілкування.

1. Донченко Т.К. Організація навчальної діяльності учнів на уроках рідної мови / Т.К. Донченко. – К.: Фундація ім.О.Ольжича, 1995.
2. Культура мови. Усна наукова комунікація: Порадник для магістрантів та аспірантів вищих навчальних закладів економічного профілю. – К.: КНЕУ, 2011.
3. Русановский В.М. Постоянные и переменные признаки функциональных стилей / В.М.Русановский// *Československá rusistika* XXIII, 4. – Praha, 1978.
4. Програма курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)» / Уклад.С.В.Шевчук, І.В.Клименко. – К., 2010.